

тей. Через своїх агентів з числа радянського населення група виявляла радянських розвідників, підпільників, комуністів, комсомольців, засилала агентів у партизанські загони з метою їх ліквідації. З наступом Червоної армії група неодноразово змінювала місце дислокації, 1943 року розташовувалась у Могилеві-Подільському, її головний підрозділ у Кам'янці-Подільському діяв до березня 1944 року [3, с.9], проводячи боротьбу з підпільними формуваннями, диверсійними групами та партизанськими загонами.

В результаті вивчення діяльності німецьких спецслужб на території Кам'янець-Подільської області випливає висновок, що розвідувальні та контррозвідувальні органи фашистської Німеччини тісно співпрацювали одне з одним, активно займались вербуванням агентів з числа військовополонених та місцевого населення, спрямовували зусилля на збір необхідної інформації, виявлення підпільно-партизанських груп і їх ліквідацію.

Список використаних джерел:

1. Архів Управління СБУ в Хмельницькій обл. – Спр.1103. – 258 арк.
2. Там само. – Спр. 12338. – 142 арк.
3. Там само. – Ф. 5. – Спр. 66. – Т. 1. – 188 арк.
4. Там само. – Спр. 70. – Т. 4. – 465 арк.
5. Там само. – Т. 6. – 434 арк.
6. Там само. – Т. 7. – 206 арк.
7. Там само. – Спр. 1103. – 536 арк.
8. Нацистський окупаційний режим на Хмельниччині. 1941-1944: док. і матер. / упоряд.: М.П. Вавринчук, О.М. Завальнюк, П.Я. Слободянюк [та ін.]. – Кам'янець-Подільський, Оіюм, 2009. – 574 с.
9. Поділля у Великій Вітчизняній війні (1941-1944 рр.): зб. док. і матер. / під ред. М.І. Мехеди. – Львів: Каменяр, 1969. – 414 с.
10. Слободянюк П.Я. Военне лихоліття на Поділлі (1941-1945 рр.): монографія / упоряд.: Слободянюк П.Я., Вавринчук М.П., Олійник Ю.В. [та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2007. – 312 с.

In the article activity of subsections of the German special services lights up on territory of area of Kamyanets-Podilskiy in 1941-1944 on the example of camp for the prisoners of war №355 at Proskurovi and «Gross-Lazaretu» in Slavuti.

Key words: *Abver, «Abverkomanda-305», «Abvergrupa-314», department of 1Ц, area of Kamyanets-Podilsk, «Gross-Lazaret».*

Отримано: 21.06.2010

УДК 94(477.43)•1932-1933:314.156.5

А. І. Гринько

ЖІНОЧІ ЗАВОРУШЕННЯ ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ ЗА ВИЖИВАННЯ ДІТЕЙ У 1932—1933 РОКАХ (НА МАТЕРІАЛАХ ПОДІЛЛЯ)

У статті висвітлюється участь жінок Поділля у акціях непокор, зривах хлібоздач, «волинках» та інших заходах з метою порятунку своїх родин під час голодомору 1932-1933 рр. Аналізуються основні вимоги та методи такої боротьби, їх вплив на виживання дітей.

Ключові слова: *Поділля, голодомор, «волинки», активіст, колгосп, хліб, хлібозаготівля.*

Часто говорячи про голодомор 1932-1933 рр., ми символізуємо його з покірністю українського народу, який сліпо, не чинячи ніякого опору, ні активних, ні пасивних його форм, чекав на своє фізичне винищення. І справді, радянська влада настільки сильно скувала українське селянство різними декретами, постановами, наглядовими

та внутрішніми органами, загороджувальними законами, що опиратися було просто марно. Утім опір, все-таки, був. У документах держархівів Вінницької та Хмельницької областей можна зустріти відомості про так звані «волиночні» тенденції, «небільшовицькі настрої», і навіть «бандитизм» серед селян Поділля. Дану проблему у тій чи іншій мірі розглядали історики О.М. Завальнюк [11, 12], І.В. Рибак [15], І.Г. Шульга [16], О. Воронцов, А. Кичак [8], В.І. Петренко [14] та ін. Не може не зацікавити той факт, що у більшості архівних справ зачинателями таких явищ називають саме жіноцтво. Пояснити це можна досить просто: жінки намагалися у такий спосіб врятувати своїх дітей, а їх почати в сім'ях було не менше 5; існувало переконання, що за подібні вчинки жінка отримає менше покарання, ніж чоловік та ін.

До основних причин жіночої боротьби за збереження життя дітей слід віднести материнський інстинкт, усвідомлення реальної загрози втрати своїх дітей, переборення страху перед ймовірними репресіями з боку правлячого режиму. Як свідчить дуже багато фактів, під час ревізій харчів з осель подільського селянства жінки благали активістів, представників місцевої влади, членів «буксирних» бригад залишити хоч склянку зерна для голодної малечі. Вони сміяли і відверто говорили й кричали на колгоспних зборах про своє горе, смертельну небезпеку для їх дітей. І коли переконувалися, що ніхто їх не чує і не збирається прийти на допомогу, жінки-матері нападали на колгоспні комори, ідальні громадсько-харчування, склади «Заготзерна», винокурні й забирали збіжжя та продукти харчування. А коли розуміли, що лихо вже чатує на їхніх дітей, починали діяти більш рішуче. У с. Щурівцях Марія Мосійчук довгий час ходила по селу і кричала: «Ми здихаємо з голоду». Коли влада не помітила демаршу, вона привела своїх чотирьох дітей до канцелярії колгоспу та заявила: «Їсти в мене нічого, я сама також здихаю з голоду, годуйте ви їх». Часто у колгоспах не було ні харчів, ні спеціальних приміщень, а тому дітей випроваджували додому. У випадку з М. Мосійчук правління колгоспу вчинило досить гуманно: видало для дітей хліб і відправило їх додому, після чого до них повернулася мати. По селу пішли розмови серед інших жінок-матерів: «Ще тиждень-два і ми всі так зробимо». Часто-густо батьки, які не в змозі були чути дитячий плач, ані допомогти змученим дітям, закінчували життя самогубством [16, с.128-129].

На Поділлі, де було біля 2,5 тис. сіл, лише в одному Плисківському районі, за даними на 30 липня 1933 р., налічувалося 459 дітей, які втратили батьків, родичів і опікунів. Частина сиріт всиновляла, приймали до себе односельці, малодітні родини. Безпритульних дітей, які потрапляли до міста, міліція відправляла за місцем проживання, а сиріт – у дитячі розподільники. У Проскуріві, наприклад, наприкінці червня 1933 р. затримали 307, а у липні – 1340 безпритульних. Вони ледве трималися на ногах. Найбільше дітей потрапляло в регіон із сусідніх Уманського, Погребищенського, Жашківського, Плисківського, Ставищенського та інших районів теперішніх Вінницької, Київської та Черкаської областей [16, с.140-141].

Опікуючись підростаючим поколінням, радянська влада відпускала значні кошти на організацію дошкільних закладів, але повністю задовольнити зростаючі потреби у дитсадках не могла. До будівництва дитячих садків почали залучати широку громадськість. З ініціативи простих людей організували так звані «дошкільний похід», який мав на меті максимально охопити дошкільними виховними закладами дітей трудівників, поліпшити їх побут, виховання та в першу чергу, харчування. Даною справою опікувався особисто голова ВУЦВК Г.І. Петровський [5, с.198-199].

Взимку голодне лихоліття найбільше вдарило по дітях. Згідно тогочасних нормативних документів, діти виявилися найбільш незахищеною групою суспільства, оскільки для них не передбачалося нарахування продуктів харчування [15, с.226-227]. Утім, це не стосувалося окремих груп професій, коли хліб прописувався також і для їх утриманців. За переписом 1926 р., діти у віці до 14 років становили 38% сільського населення, тобто більше третини, а до 4 років – 16%, у 1933 р. їм мало б виповнитися по 10 років [7, с.121].

На Поділлі почали з'являтися випадки дітовбивства матерями. Так, у липні 1932 р. селянка з Вінницької області зарізала трирічного сина, а його м'ясо виміняла на курячі яйця. Були факти, коли для порятунку решти дітей матері вбивали одне з них. Зокрема, мав місце випадок, коли у лютому 1933 р. жінка залишила троє дітей, а сама вийшла. Двоє з них вбили молодшу сестру, відрізаючи їй голову і сирим їли м'ясо. Цей факт увійшов до поеми М. Руденка «Хрест» [7, 123-124].

Найбільшим жахіттям голодомору виявилася величезна смертність серед дітей. Для того, аби зупинити це явище, жінки шукали різні засоби. Неодноразово прориваючи загорожені ДПУ, йшли у міста, де підкидали своїх дітей до дитбудинків, інтернатних установ або просто залишали, сподіваючись на якийсь їх порятунок [6, с.6].

Ткаченко Галина Іванівна, 1925 р. н., згадує: «Нашу сім'ю скотомогильник рятував. Коли здохне кінь чи корова у кологоспі, батько з братами запримітять і вночі підкрадуться до ями, відрубують стегно та несуть додому. Мама потім 2-3 дні вимочувала у воді і лише тоді варила та їли. Хоча і це мало рятувало. Першими померли молодші сестрички: Ганна, Люба і Ната, потім брат Михайло і мама...» [6, с.21].

Заради порятунку сімей жінкам доводилось терпіти неабиякі муки. Про це свідчить доповідна записка завідувача секретною частиною обкому КП(б)У Щеткіна прокурору Вінницької області Черніну «Про накладення штрафів на селян в с. Гатки». В ній йдеться про те, що уповноважений РПК, завідувач поштовим відділенням Ясинський, голова Гатицького колективу Яремчук і працюючий у бригаді Киричук при «штабі» відвели спеціальну кімнату, до якої садили нездатчиків хліба. Кімнату нагрівали як баню. Після декількох годин тримання ув'язнених у такій кімнаті їх кидали до холодного і мокрого підвалу, де «не було жмуту соломи». У примітці вказувалося, що серед таких ув'язнених найбільше було жінок [1, арк.11-13].

Як звітував начальник Вінницького обласного відділу ДПУ Лєвоцький, у багатьох селах мали місце «волиночні настрої». Частина сімей намагалася залишити села. Подружжя Сажієнків, виїхавши із села, залишили 5-х дітей, старшому з яких було 11 років. Перед тим, як поїхати, Ніна Сажієнко закрила димовід і наказала дітям натопити піч – щоб ті померли від чаду [10, с.248]. В с. Осична (Вінницька обл.) 1932 р. селяни розібрали кагат картоплі, що належав колгоспу ім. Молотова. Юрба винесла майже 80 пудів картоплі, утім активісти села і міліція припинили цей процес. У селі Максимівка колгоспники розібрали посівний матеріал колгоспу «Червоний прапор». Наступного дня, коли активісти села розшукували самовільників, середнячка Анастасія Дука організувала 80 жінок, які зірвали замок з іншого погребя та рознесли картоплю по домівках. Зупинили їх лише активісти та міліція. Тоді Дука організувала ще одну жіночу групу, яка ходила вслід за активістами та вимагала проведення обшуків у їх оселях [10, с.249].

У Тульчинському районі дружини «заможних середняків» Івана Лисового та Івана Преподобного, принесли до сільської ради конопляні паляниці. Демонструючи їх перед присутніми, стали промовляти: «Дивіться, що ми їмо, якби ми мали хліб, то хіба ми б їли це? Зерна в нас

немає і сіяти ми не будемо. Сій чи не сій, їсти цього хліба ти не будеш». У с. Бортники Брацлавського району активістка Ірина Присяжнюк, заявила: «Даремно ми ходимо по хатах за насінням, ні в кого хліба немає, так само і в колгоспі, де в кого ще по 2-3 кошики картопі є, і як з'їдять, то невідомо, що далі буде, настрої у всіх дуже погані, всі кричать не треба сіяти, а треба хліба». В тому ж селі Ганна Плохотнюк заявляла, що вже далі так терпіти не можна: «Будемо когось різати або хай нас ріжуть, для голодних все одно, а тут ще якийсь дурний вигадав сіяти» [2, арк.1-7].

В Кандалинському колгоспі Ілінецького району відбувся «наліт» 150 осіб (більшість жінки) на поле цукрових буряків, яке знаходилося на відстані 2 кілометрів від села, значну частину буряків було розібрано [10, с.259].

14 березня 1932 р. на територію Пчілянського винзаводу (2 км від м. Теплик), з'явилася група з 300 осіб, у більшості жінки молодшого віку, з мішками та рядами, і намагалася в організованому порядку розібрати кукурудзу, що там зберігалася. Жінок не зупинив навіть арешт 25 їх односельчанок [10, с.259-260].

Керівник Вінницького обласного відділу ДПУ Лєвоцький у своїх повідомленнях неодноразово заявляв, що в селах районів області масовим стало заволодіння посівматеріалами, найбільшою активністю тут відзначалися саме жінки. При цьому на них не впливали жодні пояснення. Так, у с. Стіна Томашпільського району жіночою «волинкою» було розгромлено 2 магазини: забрали 510 пудів різного зерна. Перший розгром магазину відбувся 10 квітня 1933 р., коли декілька жінок, скориставшись відсутністю охорони, розбили стіну магазину і вивесли майже 200 пудів зерна. Наступного дня активістки провели рейд і повернули назад 20 пудів вивезеного ячменю та кукурудзи. До вечора жінки повторили «волинку» і вивесли зерно знову. Коли жінки спробували захопити вітряний млин, де знаходилося 1500 пудів зерна, владі вдалося зупинити бунтівниць, а згодом притягнути їх до відповідальності. Виїзний суд засудив ініціаторів виступу на терміни від 1 до 4 років ув'язнення [3, арк.6-9].

Подібні каральні заходи розрядили напружену атмосферу лише в окремих населених пунктах. Жорстка реакція влади не зупиняла мешканців інших сіл. Так, у с. Сопин Погребищенського району жінки розібрали солому-гороховиння та намагалися розбити млин, де було 50 пудів мірчука. Групою керувала, як зазначається в документі, дружина бандита Андрійчука з банди Крайченко [3, арк.158-163]. У «волинках» брали участь навіть дружини членів КП(б)У. Неодноразовими були випадки нападу жінок на адміністративні будівлі, будинки голів колгоспів, сільські ради, канцелярії, де чітко ставились конкретні вимоги: видати хліба, зменшити збір зерна, провести обшуки в оселях активістів тощо. В разі невиконання жінки погрожували зруйнувати згадані будинки та установи.

Матері загрозу своїм дітям бачили не тільки з боку влади, яка вимітала продукти харчування з домівок, а й самих голодуючих людей і намагалися вберегти дітей від них. Ганна Патлатюк з с. Лісове Барського району Вінницької області згадує: «... 1933 р. Одного разу до нас додому прийшла сусідка. Я вмостилася у неї на колінах. Вона мене обмацала та й каже мамі: «Нехай Ганна принесе мені кваску на борщ, а я їй дам гребінець та стрічку в коси». Я аж підскочила від радості. А мати каже: «Принесе Марійка, на 2 роки старша, а то Ганя ще заблукає». Сусідка довго не погоджувалась. Мати не відпустила ні мене, ні Марійку. Наступного дня сусідка заманила до себе додому хлопчика Грицька, після чого він пропав» [9, с.58]. Протидіючи подібним фактам, жінки влаштовували самосуди тим, хто займався канібалізмом. В результаті винних часто забивали до смерті.

Сільські жительки в розмовах з односельцями по-різному пояснювали причини голодомору. Так, біднячка Маланка Лучинська із с. Бортники заявила: «До партії пролізли всі кулаки та пани і мстять біднякам за те, що колись забрали у них землю, а тому забирають хлібозаготівлю до останнього зерна» [13, с.1062-1063]. Таких фактів можна знайти сотні.

В трьох селах Крижопільського району згідно донесення ДПУ стала ще така ситуація: «15 травня 1932 р. група жінок в кількості від 100 до 200 осіб приходили до сільських рад та, демонструючи випечений із жолудів хліб, говорили: «Дивіться, що ми їмо!» Як наслідок висунули такі вимоги:

- негайно видати хліб для прохарчування;
- негайно провести обшуки в будинках активістів;
- видати посівний матеріал для сівби.

Одна з груп згодом прийшла до будинку голови сільради та погрожувала, що, якщо хліба не видасть, зруйнують його будинок» [3, арк.31]. Однак, говорити про те, що влада на ці акції ніяк не реагувала, не можна. Із вказаної групи було заарештовано найбільших активісток, які згодом на допитах зізнаються, наприклад: Осянна Ганна, в тому, що ще до 1 травня бачила маленьку газету, на якій було зображено майбутнього царя та був заклик до скинення радянської влади [3, арк.32]. Суворо влада карала і жінок т. зв. «перукарів» (називали тих, хто зрізав колоски на колгоспних полях – А. Г.). Так, із 10 по 20 липня 1933 р. у одному Затонському районі на лаву підсудних за цей «страшний» злочин сіло 15 осіб. В тому числі і Торчинська Дар'я, мати п'яти дітей віком від 1,5 до 13 років [11, с.235].

Наслідком кампанії захоплення врожаю чи акцій непокори жіноцтва Поділля ставали явища привернення уваги парткерівництва до проблеми голоду в першу чергу, дитячого. Прикладом є місячники оздоровлення дітей, що проводилися у Вінницькій області, спроби покращення харчування у навчальних закладах, допомога безпритульним дітям, які врятували, хоча і незначну кількість дітей [4, арк.11]. Незначну, в першу чергу тому, бо самим сумним підсумком голодомору стало те, що на вересень 1933 р. за шкільні парти по республіці не сіло 2/3 учнів шкіл [6, с.6]. Така ж тенденція спостерігалась на Поділлі.

Виявлений архівний та опублікований матеріал повною мірою не дає уявлення про внесок жіноцтва у порятунк своїх родин від голодної смерті і масштаби такої роботи. Та хвала жінці-матері, яка зробила все від неї можливе для збереження найдорожчого на землі – життя дитини.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Вінницької області. – Ф. П.-136. – Оп.3. – Спр.5.
2. Там само. – Ф. П.-136. – Оп.3. – Спр.11.
3. Там само. – Ф. П.-136. – Оп.3. – Спр.13.
4. Там само – Ф. П.-136. – Оп.6. – Спр.11.
5. Верстюк В. Голодомор. Геноцид українського народу 1932-1933 рр. / В. Верстюк, В. Тилішак, І. Юхновський. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2008 – 25 с.
6. Воронцов О. Подільські діти 1933-го / О. Воронцов, А. Кичак. – Вінниця: Погребисьненська районна друкарня обласного комітету у справах преси та інформації, 1996. – 15 с.
7. Голод 1932-33 рр., 1946-47 рр. Вінницька область: Документи та матеріали / [авт. упоряд. Ф.І. Винокурова, Р.Ю. Подкур]. – Вінниця: Антекс УЛТД, 1998. – 224 с.
8. Голод та Голодомор на Поділлі 1920-1940 рр. Збірник документів та матеріалів / Обласна редколегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» / голова І.С. Гамрецький / [авт.-упоряд.: Р.Ю. Подкур, В.Ю. Васильєв, П.М. Кравченко, В.П. Лациба, І.П. Мельничук, В.І. Петренко]. – Вінниця ДП «ДКФ», 2007. – 704 с.
9. Веселова О.М. Голодомори в Україні 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947: Злочини проти народу / О.М. Веселова, В.І. Марочко, О.М. Мовчан; Асоц. до-

- свідників голодоморів в Україні, Ін-т історії НАН України. – К. Видавництво М.П. Коць, 2000. – 262 с.
10. Завальнюк О.М. 1932-1933 роки на Хмельниччині / О.М. Завальнюк // Подільська старовина: Зб. наук. праць (Під заг. ред. В.А. Косаківського). – Вінниця: Б.В., 1993. – С.228-237.
 11. Завальнюк О.М. Кам'янецьчина і всеукраїнський голодомор 1932-1933 рр. / О.М. Завальнюк // Кам'янецьчина в контексті історії Поділля. Науковий збірник / [редкол.: Л.В. Баженов, І.С. Винокур, Г.Б. Грубі]. – Кам'янець-Подільський, 1997. – Т.2. – С.46-48.
 12. Бондар А.Г. Народна освіта і педагогічна наука в УРСР (1917-1967) / А.Г. Бондар, О.Г. Дзевєрін, Б.С. Кобзар. – К.: Радянська школа, 1967. – 483 с.
 13. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр. на Україні. Вінницька область / [упоряд.: В.П. Лаціба, В.В. Вижга, П.М. Кравченко, І.П. Мельничук, В.І. Петренко, Р.Ю. Подкур]. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2008. – 1360 с.
 14. Петренко В.І. Більшовицька влада та українське селянство у 20-30 рр. XX ст.: причини, технології, наслідки Голодомору-геоциду (за матеріалами Поділля) / В.І. Петренко. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2008. – 320 с.
 15. Рибак І.В. Колективізація на Поділлі / І.В. Рибак // Подільська старовина: Зб. наук. праць / Під ред. В.А. Косаківського. – Вінниця: Б.В., 1993. – С.218-227.
 16. Шульга І.Г. Голод на Поділлі: До 60-річчя голодомору 1933 р. / І.Г. Шульга. – Вінниця: Констант-ПРИМ, 1993. – 223 с.

In the article the question of participation of women of Podillya lights up in the actions of disobedience, blowing, «bagpipes» but other measures with the purpose of rescue of the families during holodomoru 1932-1933 The basic requirements and methods of such fight, its influence, are analysed on the survival of children.

Key words: Podillya, holodomor, «bagpipes», activist, collective farm, bread.

Отримано: 1.07.2010

УДК 94(477.43)18":005.95:334.712

А. Б. Задорожнюк

РЕМІСНИЧІ УПРАВИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ – ОРГАНИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА І НАГЛЯДУ ЗА РЕМІСНИКАМИ У ХІХ СТ.

В статті розглядається діяльність ремісничих управ Подільського губернії, з'ясовуються зміни їх завдань і функцій упродовж ХІХ ст. Робиться висновок, що ремісничі управи, запроваджені російським законодавством перетворили ремісничі цехи із самостійних корпоративно-виробничих об'єднань на виключно виробничі майстерні.

Ключові слова: ремісничі управи, цехи, ремісники, цеховики, законодавство.

Ремісничі управи створювалися згідно «Городового положення 1785 р.», як станові ремісничі органи, з метою охорони інтересів ремісників і «приращення ремесленного искусства». Вони являли собою органи ремісничого станового самоуправління, займалися проведенням іспитів і видачею ремісничих свідоцтв на звання майстра і підмайстра, затверджували на посадах цехових старшин, відали прийомом у члени цехів і виключенням із них, стягненням штрафів за порушення цехових правил, розглядом конфліктів між майстрами і замовниками, збором податків. Упродовж 1802-1902 рр. ремісничі управи були підпорядковані міністерству внутрішніх справ.

Метою даної статті є спроба простежити зміни функцій ремісничих управ упродовж ХІХ ст. та з'ясувати специфіку в діяльності таких органів на теренах Подільської губернії.

Найвагомішою постаттю серед дослідників цехового ремесла був П.В. Клименко [23, 24, 30]. У монографії, присвяченій дослідженню це-